

Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi
Journal of Terrorism and Radicalization Studies

Ocak 2022, Cilt: 1, Sayı: 1, ss.153-186

January 2022, Volume: 1, Issue: 1, pp. 153-186

ISSN 2792-0518 (Basılı/Print)

ISSN 2822-2334 (Çevrimiçi/Online)

Makaleye ait Bilgiler / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Başvuru Tarihi / Application Date : 10 Kasım 2021 / 10 November 2021

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date : 26 Aralık 2021 / 26 December 2021

Makale Yayım Tarihi / Publication Date : 30 Ocak 2022 / 30 January 2022

Makalenin Başlığı / Article Title

Terörizm Çalışmalarında Eleştirel Bir Dönüş: Eleştirel Terörizm Çalışmaları ve Türkiye'deki Terörizm Çalışmalarına Yansımaları

A Critical Turn in Terrorism Studies: Critical Terrorism Studies and its Reflections on Terrorism Studies in Turkey

Yazar(lar) / Writer(s)

Ömer ÇONA

Atf Bilgisi / Citation:

Çona, Ö. (2022). Terörizm Çalışmalarında Eleştirel Bir Dönüş: Eleştirel Terörizm Çalışmaları ve Türkiye'deki Terörizm Çalışmalarına Yansımaları. *Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), ss. 153-186, DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/trad.6>

Çona, Ö. (2022). A Critical Turn in Terrorism Studies: Critical Terrorism Studies and its Reflections on Terrorism Studies in Turkey. *Journal of Terrorism and Radicalization Studies*, 1(1), pp. 153-186, DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/trad.6>

Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği
Research Center for Defense Against Terrorism and Radicalization Association

Adres/Address: Beytepe Mah. Kanuni Sultan Süleyman Bulvarı 5387. Cadde
No:15A D:58

06800 Çankaya/Ankara

Telefon/Telephone: +90 312 441 11 50

www.tradergisi.com

e-posta/e-mail: editortrad@teram.org

TERÖRİZM ÇALIŞMALARINDA ELEŞTİREL BİR DÖNÜŞ: ELEŞTİREL TERÖRİZM ÇALIŞMALARINI VE TÜRKİYE'DEKİ TERÖRİZM ÇALIŞMALARINA YANSIMALARI

Ömer ÇONA*

ÖZET

Bu makale, terörizm araştırmalarında görülen sorunlara ve geleneksel terörizm çalışmalarındaki “ortodoksiye” bir tepki olarak ortaya çıkmış olan Eleştirel Terörizm Çalışmalarını (ETÇ) okuyucuya tanıtmak ve bu araştırma gündeminin Türkiye’deki terörizm literatürüne etkilerini ortaya koymak gayesiyle kaleme alınmıştır. Bu maksatla makalede öncelikle terörizm araştırmalarının ortaya çıkışı bağlamında, geleneksel terörizm araştırmalarına hâkim olan nitelikler ortaya konulacak, müteakiben Türkiye’de çok fazla bilinmeyen ETÇ’nin ortaya çıkış süreci ve ana akım terörizm yaklaşımlarına olan eleştirilerine değinilecektir. Son olarak ise ETÇ’nin Türkiye’deki terörizm araştırmalarına olan tesirleri, ilgili konuda hazırlanan lisansüstü tezler ve süreli yayınlardaki makalelere yönelik yapılan alan yazın taraması üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Terörizm, Terörizm Çalışmaları, Ana Akım Terörizm Çalışmaları, Eleştirel Terörizm Çalışmaları, Türkiye’deki Terörizm Araştırmaları.*

A CRITICAL TURN IN TERRORISM STUDIES: CRITICAL TERRORISM STUDIES AND ITS REFLECTIONS ON TERRORISM STUDIES IN TURKEY

ABSTRACT

This article has been written with the aim of introducing the Critical Terrorism Studies (CTS), which emerged as a reaction to the problems seen in terrorism studies and the "orthodoxy" in traditional terrorism studies, and to reveal the effects of this research agenda on the terrorism literature in Turkey. For this purpose; in the article, first of all, in the context of the emergence of terrorism studies, the characteristics that dominate traditional terrorism studies will be revealed, and then the emergence process of CTS, which are not very well known in Turkey, and their criticisms of mainstream terrorism approaches will be mentioned. Finally, the effects of CTS on terrorism studies in Turkey have been tried to be determined through the literature review for postgraduate theses prepared on the relevant subject and articles in periodicals.

* Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Bölümü, omercona@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8277-105X>.

Keywords: *Terrorism, Terrorism Studies, Main Stream Terrorism Studies, Critical Terrorism Studies, Terrorism Studies in Turkey.*

GİRİŞ

Terörizm çalışmaları, 20.yy’ın ortalarından sonra gelişen ulusal kurtuluş hareketleri, yeni sol dalgaya eklenen ayaklanmalar, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik mücadele ve “devrimci şiddet” eylemlerinin etkisinde ortaya çıkmıştır. Özellikle 1960’lı ve 1970’li yıllar boyunca bütün dünyada yükselişe geçen politik şiddet hareketleri, Batılı liberal demokrasiler tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve akademik çerçevesi söz konusu tehditleri savuşturmaya yönelik olarak şekillenen bir terörizm araştırmaları disiplini tekâmül etmiştir (Burnett ve Whyte, 2005, ss. 11-13). Nitekim bununla ilişkili olarak Schmid ve Jongman (1988, s. 182), terörizm çalışmalarını “siyaset bilimi maskesi giymiş isyanla mücadele” alanı olarak tanımlamıştır. Terörizm araştırmalarının ayaklanmalarla mücadele ve ulusal güvenlik çalışmalarının bir uzantısı olarak ortaya çıktığını öne süren Jackson (2008, ss. 387-388), bu nedenle erken dönemden itibaren yapılan çalışmalarda güvenlikleştirici, pozitivist, devleti merkeze alan ve sebepten çok sonuç odaklı bir tutumun yerleşmeye başladığını ortaya koymuştur (Gunning, 2007; Jackson, 2007a; Beyribey, 2021). Bununla birlikte disiplinin¹ araştırma gündemi şekillenirken, devletlerin güdümünde hareket eden akademik bir topluluk ve uzman grubunun, hükümetlerin çıkarlarına yönelik problem çözücü bir terörizm yaklaşımı ürettiğinin de altı çizilmelidir. Bu yaklaşım, devletlerin sağladığı ikincil kaynaklara aşırı bağlı hale gelen araştırmacıları, yöntemsel ve kuramsal sınırlılıkların sürüklediği devlet merkezli bir perspektife ve terörizmle mücadele odaklı bir gündeme hapsetmiştir. Bu ortodoksi², disiplini özellikle 11 Eylül sonrasında birbirini tekrar eden kısır bir araştırma

¹ Terörizmin bir bilimsel disiplin olup olmadığına yönelik iki farklı bakış açısı için bkz. Gordon Avishag, “Can Terrorism Become a Scientific Discipline? A Diagnostic Study”, *Critical Studies on Terrorism*, 2010. 3(3): 437-458; Lisa Stampnitzky, “Disciplining an Unruly Field: Terrorism Experts and Theories of Scientific/Intellectual Production”, *Qual Social*, 2011. 34: 1-19. Benzer konuda yayımlanan bir diğer çalışma için bkz. Mark Youngman, “Building “Terrorism Studies” as an Interdisciplinary Space: Addressing Recurring Issues in the Study of Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, 2018, 32 (5): 1-15.

² Makalede kullanılan “ortodoksi” tabiriyle, Eleştirel Terörizm Çalışmalarının geleneksel terörizm araştırmalarında var olduğunu öne sürdüğü tarih dışılık, bağlamsallaştırma noksanlıkları, kuram ve yöntemlerdeki sınırlılık, aşırı rasyonalite ve genel geçer kabullere sadakati kastedilmektedir. Bkz. (Gunning, 2007)

gündemine sürüklemiştir. Bundan rahatsızlık duyan bilim insanları, alanın hapsediği bu fasit daireden çıkmak için eleştirel bir dönüğe ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır (Jackson, Breen-Smyth ve Gunning, 2009).

Zira özellikle 1990'ların başından itibaren güvenliğe yönelik eleştirel perspektifli araştırmalarda önemli bir artış kaydedilirken, bir güvenlik alt disiplini olan terörizm üzerine eleştirel akademik çalışmalarda paralel bir artış olmamıştır (Stump ve Dixit, 2013, s. 18). Doğrusu 2000'lerin ortalarına kadar geleneksel terörizm araştırmalarının yerleşik güç yapılarını³ sorgulamadığı, aksine statükoyu sürdürmeye hizmet eden bir misyonu benimsediği bir realitedir (Toros ve Gunning, 2009, s. 91). Bu bakımdan terörizm çalışmaları, kimsenin eleştirel bir biçimde ne anlama geldiğini tenkit etmediği araştırmalarla büyüyen bir disiplin olma yoluna girmiştir (Ranstorp, 2009, s. 14). Dahası 11 Eylül saldırıları, terörizm temalı yayınlarda adeta bir patlama meydana getirirken, eş zamanlı olarak çalışmaların niteliğinde benzer bir artış söz konusu olmamıştır (Silke, 2004, s. 186). Bu bağlamda disiplinde öne çıkan diğer sorun, terörizm araştırmalarını öğretmenin kalitesi ve yöntemleri hakkında çok az eleştirel değerlendirme mekanizması veya karşılaştırmalı inceleme olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle alışlagelmiş bilgiye nadiren meydan okuyan ve yeni analitik bakış açılarını körelten standart giriş metinlerinin bir özetini okudukları için, araştırmacıların yaklaşımında genel bir ortodoksi hâkimdir. Nitekim uzun vadede bu yetersizlik, terörizm araştırmalarının entelektüel canlılığını engelleyecektir (Stampnitzky, 2013, s. 18).

Bu sebeple, terörizm araştırmalarında en başından itibaren var olan söz konusu sorunlara yönelik bir dizi güçlü eleştiri üzerine inşa edilmiş yeni bir araştırma gündemi olarak Eleştirel Terörizm Çalışmaları (ETÇ) ortaya çıkmıştır. ETÇ perspektifinden bu eleştirileri, genel olarak geleneksel yaklaşımlardaki metodolojik zayıflıklar, devlet merkezlilik, problem çözme anlayışı ve araştırmacıların çoğunlukla devletle olan kurumsal organik bağları olarak tanımlamak mümkündür (Sluka, 2008, s. 167). Bu eleştirilere ana akım çalışmalardaki kuramsallaştırma ve tarihselleştirme noksanlıklarının yanı sıra (Jackson, 2007a, ss. 5-6) terörizmle mücadelede aşırı odaklanmanın yarattığı epistemolojik kriz (Jackson, 2015), devlet

³ Burada Toros ve Gunning, "yerleşik güç yapıları" ifadesiyle, Cox'un siyaseti sosyal düzenin sürdürülmesine indirgeyen statükocu bilgi-iktidar ilişkilerine yönelik eleştirilerine atıfta bulunmuşlardır. Bkz (Cox, 1981.)

terörizmine yönelik benimsenen genel bir sessizlik hali (Jackson, 2008; Blakeley, 2008), terörizm bilgisini yönlendiren belirli mitler ve fanteziler (Stohl, 2008; Zulaika, 2012) ve bizatihi terörizm söyleminin zaman ve mekândan bağımsız nesnel bir gösteren oluşu (Ditrych 2014; Erlenbusch-Anderson, 2018) eklenebilir.

Dolayısıyla ETC, geleneksel terörizm araştırmalarında var olan bu epistemolojik, ontolojik ve metodolojik sorunlardan yola çıkarak, disipline yeni bir yön verme iddiasındaki özgün bir araştırma gündemini temsil etmektedir. Frankfurt Okulu’nun Eleştirel Teori geleneğinin mirası başta olmak üzere, Aberystwyth Üniversitesi’ndeki Eleştirel Güvenlik Çalışmaları’nın etkisinde gelişen ETC, Chomsky, Herman ve Zulaika gibi eleştirel yönelimli bilim insanlarının eserlerinden de önemli ölçüde ilham almıştır. Bu ilhamın yarattığı ilk kıvılcım ise gündemin öncülerinden Richard Jackson’ın 2005 yılında yazdığı “Writing the War on Terrorism” adlı eseridir. Bunu “İngiliz Uluslararası Çalışmalar Derneği” (BISA) bünyesinde “Terörizm Üzerine Eleştirel Çalışmalar Grubu” (CSTWG)’nin kurulması ve “Terörizm Üzerine Eleştirel Çalışmalar” (Critical Studies on Terrorism) dergisinin yayın hayatına başlaması takip etmiştir. Müteakiben bu araştırma gündemi etrafında pek çok üniversitede lisansüstü programlar açılmış ve müfredata temel oluşturacak bilimsel kaynak kitaplar yayımlanmıştır.⁴

Bu çalışmada terörizm disiplinin ortaya çıkışı ve geleneksel terörizm çalışmalarının sorunlu yönleri bağlamında, terörizm araştırmalarında eleştirel bir dönüşü sağlayan ETC’nin genel taahhütleri ve sunduğu yaklaşımlar tanıtılmaya çalışılacaktır. Müteakiben söz konusu araştırma gündeminin, Türkiye’deki terörizm araştırmalarına olan yansımalarına betimsel olarak değinilecektir. Bunun amacı Türkiye’de terörizm üzerine yapılan akademik çalışmalarda ETC’nin sunduğu araştırma gündeminin çok az tanındığını, yorumlandığını ve tatbik edildiğini ortaya koymaktır. Türkiye’de hâlihazırda terörizm üzerine yapılan bilimsel yayınlarda yaygın

⁴ Bu yayınlardan bazıları için bkz: Richard Jackson, Marie Breen-Smyth ve Jeroen Gunning (Ed.) “*Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda*”, Abingdon: Routledge, 2009. ; Jacob L. Stump ve Priya Dixit, *Critical Terrorism Studies: An Introduction to Research Methods*, Abingdon: Routledge, 2013; Richard Jackson, Lee Jarvis, Jeroen Gunning ve Marie Breen Smyth, *Terrorism: A Critical Introduction* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011. ; Richard Jackson, Eamon Murphy ve Scott Poynting (Ed.) *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice*, Abingdon: Routledge, 2010. ; Richard Jackson (Ed.) *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*, Abingdon: Routledge, 2016.

bir ortodoksinin varlığını hareket noktası kabul eden makale, yerli literatürün Batı’da olduğu gibi eleştirel bir dönüşe acil bir ihtiyacı olduğu iddiasını öne sürerek, araştırmacıları disiplindeki yeni tartışmalar hakkında bir nebze olsun bilgilendirme kaygısını taşımaktadır.

1.TERÖRİZM ÇALIŞMALARININ DOĞUŞU ve GELENEKSEL TERÖRİZM ÇALIŞMALARI

Siyasal şiddet üzerine yapılan araştırmalarda, terörün modern bir olgu olmadığı ve eski çağlarda bile belirli eylemlerin terörizm olarak nitelenebileceği iddiası yaygın bir biçimde dile getirilmiştir (Chaliand ve Blin, 2016; Martin, 2017; Laqueur, 2001). Fakat geçmişten günümüze çeşitli biçimlere bürünen terörizm fenomenini sistematik bir biçimde inceleyen akademik bir disiplinin oluşumu görece yenidir. Nitekim ilk örnekleri devrimci şiddet eylemlerini ve ayaklanmalarla mücadeleyi konu edinen eserler, 1960’ların sonunda ortaya çıkmaya başlamıştır (Wilkinson, 1974, s. 32). Batı Avrupa’da terör eylemlerinin tırmanışı ile paralellik gösteren bu çalışmalar terörizmin de yeni bir disiplin olarak keşfedilmesine yol açmıştır (Stampnitzky, 2013; Zulaika ve Douglass, 1996). Araştırma gündemi ve kavramsal çerçevesi en başından itibaren hükümetlerdeki karar alıcılara danışmanlık hizmeti veren yerleşik bir akademik topluluk⁵ tarafından belirlenen terörizm çalışmaları, müteakip yıllarda popüler bir akademik disiplin olarak ilgi görmüştür (Ranstorp, 2009; Fitzgerald, 2016).

Erken dönemlerden itibaren yaygın bir biçimde sömürge karşıtı ulusal kurtuluş hareketlerine mensup aktörlerin ve örgütlerin “terörist” olarak etiketlenmeye başladığı bu çalışmalar (Stump ve Dixit, 2013, s. 15), terörizme ilişkin ana akım bilginin yayılmasında da ciddi bir rol üstlenmiştir (Ranstorp, 2009, s. 19). Dolayısıyla belirli bir çerçevedeki terörizm bilgisini üreterek hem kamusal tartışma ortamını şekillendirmeye hem de terörizmle mücadele politikalarını belirlemeye matuf önemli siyasal sonuçlar oluşturmaya başlamıştır (Zulaika ve Douglass, 1996). Bu noktada Jackson (2007, s. 21), terörizm araştırmalarının aslında kimlerin meşru biçimde ortadan kaldırılabileceği ya da işkence edilebileceğini ortaya koyma

⁵ Bunlar arasında RAND araştırmalarının başında olan Brian Jenkins, üçüncü dünyadaki ayaklanmalar ile devrimci isyanlar üzerine birçok çalışması olan ve Military Intelligence Section (MI6) ile İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na danışmanlık hizmeti vermiş olan “Institute for the Study of Conflict”in kurucusu Brian Crozier, tarihçi ve yazar Robert Moss ve terörizm uzmanları içerisinde en önde gelen araştırmacılardan Walter Laqueur’u sayabiliriz (Stampnitzky, 2013, s.60).

çabasından doğduğunu öne sürerek, disiplinin ürettiği teorik bilginin pratikle olan bağlantısına da dikkat çekmiştir.

Terörizm araştırmalarının bu erken dönemine ilişkin bir diğer tespit, 1970'li yılların politik şiddet ortamıyla uyumlu olarak çalışmalarda son derece devlet merkezli bir anlatının hüküm sürüşüdür (Beyribey, 2021, s. 69). Devlet merkezlilik terörizm araştırmalarını, devlet otoritesine yönelik herhangi meydan okumanın derhal kontrol altına alınması gerekliliğine odaklanmıştır (Jackson, 2014, s. 136). Zira araştırmacıların devleti verili olarak kabul etmeleri, onları öncelikli olarak devlet güvenliğinin nasıl sağlanabileceğine ilişkin çıkarımlara yöneltmiş (Stump ve Dixit, 2013, s. 21) dolayısıyla devlet ile devlet dışı aktörler arasında, şiddetin meşruiyetinden kaynaklanan net bir ayrıma gitmelerine yol açmıştır (Ogunrotifa, 2012, s. 16). Bu aktör temelli ayırım sonucunda devlet dışı her tür şiddet biçimini gayrimeşrulaştırırken, terörizm olarak etiketlenen bu şiddet biçimleri de devlet tarafından çözülmesi gerekli bir sorun alanı olarak inşa edilmiştir (Jackson, 2009, ss. 77-78).

Böylece terörizm, devlet güvenliğini önceleyen bir disiplin olarak keşfedilmiştir. Dahası, terörizm disiplinin erken dönem varsayımları ile Batılı hükümetlerin çıkarları ile örtüşen bir uluslararası düzenin korunma çabası arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Bu noktada George (1999, ss. 106-112), Batılı devletlerin müesses nizama karşı gelen devlet dışı aktörleri, insani değerler ve özgürlüklerin karşısında konumlandığını, kendisine de bu değerlerin savunucu rolünü biçtiğini öne sürmüştür. Bu bağlamda Paul Wilkinson'un "Terrorism and the Liberal State" kitabının başından sonuna kadar terörizmi salt liberal devletlere yöneltilmiş bir şiddet biçimi olarak yansıttığını hatırlatan George, bu tutumun üçüncü dünyada Batılı çıkarları tehdit eden isyan hareketlerini ve aktörleri olumsuz bir retorikle mahkûm etmeye yönelik girişimin bir parçası olarak yorumlamıştır.

Stampnitzky (2013, s. 7)'e göre ise terörizm uzmanlarının en başından itibaren ayaklanmalara karşı koyma ve devrimci hareketlerle mücadeleye odaklanan bir dil inşa etmesi, literatürün de belirli bir terörizm bilgisini uluslararası topluma yaymasına ön ayak olmuştur. Özellikle bu dönemde Batılı devletlerin çıkarları ile anılan bölgelerdeki bağımsızlık hareketleri ve sol ideolojili gerilla eylemlerinin, liberal uluslararası düzeni tehdit ettiği gerekçesiyle terör eylemleri olarak tanımlandığı hatırlanmalıdır (Jackson vd., 2011, s. 15). Bu tanımlamalar, devletlerin normatif değerleri öne çıkararak,

politika önceliklerini örtüleme doğrultusunda bilgi üretme kapasitelerinin de bir yansımasıdır (Timur, 2015, s. 35).

Bu bağlamda Batılı liberal demokrasilerin oluşturduğu belirli çerçevedeki terörizm söyleminin, terörizm çalışmalarının güvenlikçi ve bastırıcı bir ontolojiye bürünmesinde önemli bir payı vardır. Nitekim disiplinin erken dönemine denk düşen çalkantılı siyasal atmosfer, uluslararası düzeni muhafaza etmeye içkin bir terörizm tanımını baskın hale getirmiştir. Bu tanım, siyasi ve askeri elitlere danışmanlık yapan sınırlı bir uzman grubunun ürettiği “problem çözücü”⁶ yaklaşımlarla şekillenmiştir. Problem çözücü terörizm bilgisinde sorun terörizm ve devlet dışı aktörler iken, sorunu çözen ise devlet ve kuvvet kullanma yöntemleridir. Büyük ölçüde terörizmle mücadelede bastırıcı tedbirlere odaklanan bu kavrayış, Soğuk Savaş’tan günümüze kadar literatürde hâkim paradigma olagelmıştır. Böylece “problem çözme” ideali, geleneksel terörizm çalışmalarının altın standardını oluşturan yaygın bir ortodoksi teşkil etmiştir (Fitzgerald, 2016; Stampnitzky, 2013).

Problem çözücü yaklaşım, hükümetler ve terörizm uzmanları arasında oluşan simbiyotik ilişkilerin de bir sonucudur. Bu ilişki, hükümetlerin arzu ettiği politikaları akademik olarak üretme, pazarlama ve meşrulaştırma karşılığında ekonomik ve sosyal statüyle ödüllendirilen organik entelektüelliğe dayalı bir bilgi mekanizmasıdır (Herman ve Sullivan, 1999, ss. 50-52). “Epistemik topluluk”⁷ olarak da adlandırılan bu uzmanlar, terörizm çalışmalarını yönlendiren bir terörizm endüstrisi teşkil ederler. Terörizm endüstrisi tabiri, siyasi elitleri, devlet kurumlarını, devletle müttefik stratejik düşünce kuruluşlarını, terör yorumcularını ve özel güvenlik şirketlerini kapsayan geniş bir yapıdır (Herman ve Sullivan, 1999). Bu yapı, özellikle ABD ve Batı Avrupa’daki hükümet kurumlarıyla beraber hareket

6 Robert Cox (1981), problem çözücü yaklaşımı, geleneksel teorinin pozitivist yöntemlerine atıfla, toplumsal ve iktidar ilişkilerine yönelik genel geçer doğrular üretmek ve böylece statükoyu sürdürmek için tarih dışı ve nesnelci bir yaklaşım olarak tanımlamıştır.

7 Diane Stone, epistemik topluluk ifadesini bilgi ve uzmanlıkların, hükümetlerin karar verme süreçlerine eklenme biçimini betimlemek amacıyla düşünce kuruluşlarına yönelik olarak kullanmıştır. Ona göre ortak norm ve ideolojide buluşan bilim insanı ve uzmanların kamu politikalarını etkilemeleriyle ortaya çıkan bu yapıların bilginin üretimi, topluma yayılması ve meşrulaştırılmasında önemli payı vardır. Diane Stone, “Introduction: Global Knowledge and Advocacy Networks”, *Global Networks*, 2002, 2(1): 1-12. Terörizm araştırmalarına ve terörizmle mücadeleye yönelik bilginin inşası ve dağıtımında epistemik toplulukların rolüne ilişkin iki çalışma için bnz. Edna O. F. Reid, “Terrorism Research and the Diffusion of Ideas”, *Knowledge and Policy*, 1993, 6(1):17-37; Richard Jackson, “The Epistemological Crisis of Counterterrorism”, *Critical Studies on Terrorism*, 2015, 8(1): 33-54.

ederek terörizme yönelik inşa edilen bilginin dolaşımı misyonunu kendisine görev edinmiştir (Stump ve Dixit, 2013, ss. 16-17). Bazıları Central Intelligence Agency (CIA), ABD Dışişleri ve Savunma Bakanlığı gibi önemli devlet kurumlarında istihdam edilen ya da araştırma projelerinde sözleşmeli olarak çalışan bu uzmanlar⁸, bir taraftan hükümetin askeri müdahalelerini meşrulaştırırken, diğer yandan da karşıt sesleri bastırmaya yönelik dışlayıcı bir epistemik topluluk oluşturarak, alternatif bilgiye boyun eğdirme süreçlerine katkı sağlamışlardır. Böylece iktidar politikalarının hayata geçirilmesi sürecinde etkili bir rol oynamışlardır (Raphael, 2009, ss. 49-50).

Terörizm araştırmalarını belirli bir ortodoksiye hapseden bu epistemik topluluk, politik şiddet konusunda kendi kendisini “terör uzmanı” olarak ilan edenlerden oluşan bir “ihtisas alanı” ürünüdür (Stampnitzky, 2013, ss. 4-20). Çoğunlukla hükümetlerin güdümünde çalışan bu kişiler, terörizmi Batı’nın çıkarları yönünde kullanmak amacıyla bir örnekçe geliştirerek, belirli olguları Batı’nın gereksinimlerine göre terörizm olarak nitelemişlerdir (Herman ve Sullivan, 1999, s. 50). Bu bakımdan terörizm söyleminin yükselişini sadece politik şiddet olaylarındaki artışa yönelik bir tepki olarak sunmak da yanıltıcıdır. Bu basitleştirici ampirik yaklaşım, terörizm uzmanlığı ile onların bilgi nesnelere arasındaki düşününsel ilişkiyi ihmal etmektedir (Stampnitzky, 2013, s. 24). Dahası terörizm kavramının nesnel bir kategori olmaktan çok medya, akademi, film endüstrisi ve diğer popüler kültür dâhil olmak üzere pek çok devlet teşekkülü, güvenlik endüstrisi ve düşünce kuruluşunun çıkarları etrafında oluşan bir söylem olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır (Zulaika ve Douglass, 1996, s. 60). Özetle terörizm disiplini, Batılı devletlerin aciliyet arz eden belirli sorunlarına yönelik olarak, kısa vadede çözümler sunmak için siyasallaşmış bir uzmanlık alanı olarak tanımlanabilir (Silke, 2004, Jackson vd., 2011). Bu “acil meseleler” 1960’lardan sonra Batı üstünlüğünü tartışmaya açan çeşitli toplumsal ve siyasal hareketlere karşılık gelmektedir. Öyle ki Ronald Reagan ve Margaret Thatcher gibi neo-muhafazakârların, sarsılan Batı üstünlüğü mitini yeniden ihya etmek için terörizm tehdidine yönelik anlatılara bütün güçleriyle destek verdiği görülmektedir. Bunun sonucunda,

⁸ Örneğin “Terrorism: The Soviet Connection” kitabının yazarı ve Georgetown üniversitesinde dersler veren eski CIA analisti Ray Cline, CIA ve ABD Dışişleri Bakanlığı’nda etkili görevler alan Paul Henze ve The South African Terrorism Research Centre’da Güney Afrika istihbarat birimlerine danışmanlık hizmeti vermiş olan Michel Morris vb. bkz. (Herman ve Sullivan, 1999).

sözgelimi Filistinli militanlara karşı kullanılmaya başlanan “terörist” etiketi hem Batılıların hem de İsrail’in terörle mücadelede kuvvet kullanmasını haklılaştıran yaklaşımları destekleyecektir. Benzer şekilde Reagan’ın, ABD’nin “uluslararası terörizm vebasını ortadan kaldırmaya kendisini adayacağını” ilan eden bir söylem geliştirmesi de bu açıdan vurgulanmalıdır. Nitekim bu söylem, “uluslararası terörist ağı” anlatısını beslemiş ve Kaddafi, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Castro, Sandinistalar vb. içeren bir “şer eksenini” icat etmiştir. Böylelikle Batılıların çıkarlarını tehdit edenlere yönelik ihtiyaç duyulan yeni bir disiplin olarak “terörizm”in (Sluka, 2008, s. 142) kavramsal çerçevesi şekillenmeye başlamıştır. Dolayısıyla terörizm çalışmalarının ortaya çıkışı, terörizm söyleminin yükselişi ile de eş zamanlıdır. Bu söylem, belirli toplumsal ve siyasal hareketlerin, belirli çıkarlar etrafında terörizm olarak yansıtılmasıyla oluşturulmuştur.

Nitekim bu noktada Stampnitzky (2013, ss. 23-24) 1970’li yıllara kadar terörizm hususunda birkaç örnek dışında çok fazla sistematik çalışma yapılmamışken, 1972 Münih Olimpiyatları sırasında Kara Eylül örgütünün İsraili sporcuları katletmesinin, terörizmin kamusal alan için bir sorun ve uzman bilgisi nesnesi olarak gündeme getirilişine dikkat çekmiştir Öyle ki bu olayın hemen ertesinde ABD’de oluşturulan Bakanlar Kurulu Terörizmle Mücadele Komitesi, terörizm ve terörle mücadele meselesi ile ilgili yürütülen araştırmalara ilişkin olarak öne çıkan bir merkez haline gelecektir. Benzer biçimde ABD hükümetine akademik ve entelektüel bilgi hizmeti veren Research and Development Cooperation (RAND)’ın çalışmaları da terörizm hususunda inşa edilen algıların biçimlenmesinde çok mühim bir rol oynamıştır (Bonditti, 2017, 163). Bu kurumların çalışmaları ayrıca, devletin meşru şiddet tekelinin karşısına devlet dışı aktörlerin gayri meşru şiddetini konumlandırarak, belirli politik şiddet eylemlerini (ekseriyetle Batılı liberal devletlere yönelik olanlar) normatif bir ölçüde mahkûm etme fırsatı sunmuştur (Beyribey, 2021, s. 69). Nitekim Chomsky, Herman ve George gibi bilim insanları, terörizm disiplinin hem politik olarak Batının önyargılarını içerdiğini hem de sol hareketlerin bastırılmasını normalleştirdiğini öne sürmektedir (Breen-Smyth, Gunning ve Jackson, 2009, ss. 1-4). Bu bilim insanları ayrıca, Reagan ve Thatcher döneminde “kızıl korku” üzerinden inşa edilen anti-komünizm propagandası üzerinden, terörizmin Sovyetler Birliği tarafından desteklendiği anlatısına dikkat çekmiştir. Onlara göre bu propaganda, “terörle mücadele” iddiasıyla üçüncü dünyaya yönelik askeri müdahaleleri meşrulaştırmak için takip edilen

uluslararası politikaların da resmi retoriğini oluşturmuştur (Stampnitzky, 2013; Sluka, 2008).

Terörizm araştırmalarının ortaya çıkış dönemine ilişkin bir başka tespit, terörist olarak etiketlenen aktörlerin birtakım yayınlarda⁹ “irrasyonel, sapkın, ahlak dışı, fanatik ve apolitik” olarak tasvir edilmesidir (Fitzgerald, 2016, s. 116). Stampnitzky (2013, s. 7), bu tür tanımlamaların, devlet dışı aktörlerin politik ve toplumsal şikâyetlerini örtülemek adına, disiplinin öncülerince inşa edilen kasıtlı bir patolojikleştirme ve depolitize etme anlatısı olduğunu öne sürmüştür. Bu çaba ayrıca, belirli terörle mücadele yaklaşımlarının da makul ve normal olarak sunulmasına hizmet etmektedir (Jackson vd., 2011, s. 203). Dahası bu kavrayış, 1990’lardan sonra modern teröristlerin nihilist ve uzlaşmaz dini fanatikler olarak görülmesini inşa eden “yeni terörizm” söylemiyle de uyumludur (Stampnitzky, 2013, s. 7). Siyasi propaganda maksadıyla terörist olarak etiketlenenleri “ahlak dışı”, “fanatik” ve toplumun birliğini tehdit eden “hastalık” gibi metaforlarla tanımlamak ise üç şekilde sonuç vermiştir. Bu söylem ilk aşamada onlara karşı önyargı ve tiksinti uyandırmaya, ikinci aşamada tartışmaya gerek duyulacak bir şikâyetlerinin olmadığı algısı yaratmaya son olarak da onları insanlık dışı bir biçimde tasvir ederek, kendilerine uygulanacak şiddeti etik olarak meşrulaştırmaya hizmet etmiştir (Sluka, 2008; Beyribey, 2020).

Terörizm disiplinin bu erken dönemine yönelik başka bir tespit, terörün temelde devlet dışı aktörlere özgü bir taktik olduğunu, Batılı devletlerin terörizme başvurmadığını, dolayısıyla da devlet dışı terörizm biçimlerine odaklanmanın disipline yönelik en uygun çalışma alanı olduğunu yaygın bir biçimde dile getiren anlayıştır (Jackson, 2012, s. 13). Zira geleneksel terörizm bilgisi, devletin şiddetini meşrulaştıran bir yönetim rasyonalitesine dayandığından dolayı, devlet dışı siyasal şiddet hareketlerini gayri meşrulaştırmıştır (Bonditti, 2017, s. 168). Bunun sonucunda geleneksel

⁹ Bu yayınlara iki örnek için bkz: J. Bowyer Bell, “Trends on Terror: The Analysis of Political Violence”, *World Politics*, 1977, 29(3):476-488. ; Walter Laqueur, *Terrorism*, London: Weidenfeld and Nicholson, 1977. Söz konusu çoğunluğun dışında kalan Martha Crenshaw ise, teröre temelde rasyonel bir aktörün bilinçli seçimlerden kaynaklanan bir siyasal davranış biçimi olarak yaklaşır. Dolayısıyla terörizmle ilgili nedensel açıklamaların yaygın olarak öne sürdüğü bireysel patoloji gereçlendirmesini benimsememiştir. Ona göre şiddet içeren eylemler, psikolojik ya da sosyal faktörlerin beklenmeyen sonuçlarından ziyade rasyonel tercihler nedeniyle gerçekleşmektedir. Bkz: Martha Crenshaw, “The Causes of Terrorism”, *Comparative Politics*, 13(4), 1981: 380. ; Martha Crenshaw, “The Logic of Terrorism: Terrorist Behavior as a Product of Strategic Choice”, *Terrorism in Perspective* içinde, ed. Griset P. L., Sue Mahan S. (ss. 24-33) Los Angeles: Sage Publications, 2008.

terörizm araştırmaları, devlet karşıtı şiddet eylemlerine aşırı bir biçimde odaklanma eğilimindedir, dahası bunu Weberyen manada meşru otoritenin sahibi devlete yönelik bir başkaldırı olarak nitelerler (Richmond ve Franks, 2009, s. 204). Zira geleneksel terörizm çalışmalarının etkilendiği realist paradigma, kuvvet kullanma tekelinin sadece devletlere ait bir hak olduğu iddiasını öne sürmektedir (Baylis, Smith, Owens, 2021, s. 565). Böylesi bir kavrayış, devleti merkeze alan yaklaşımlar açısından son derece makul ve rasyoneldir. Çünkü terörizm tehdidinde maruz kalan bir devlette “güvenlik” ve “düzenin sağlanması” elzem görülmektedir. Fakat devletler bu söylemi araçsallaştırmakta, dahası devlet dışı şiddetin meşrulaşacağı korkusuyla terörizme neden olan şikâyetlere yönelik tartışmalara girmekten de kaçınmaktadır (Richmond ve Franks, 2009, s. 203).

Böylece terörün ortaya çıkış gerekçelerini soruşturmak yerine, salt teröristlerle mücadele etmeye yönelik politikalar geliştiren terörizm çalışmaları, terörün doğası, nedenleri ve tepkiselliği üzerine sınırlı sayıda varsayım üretmiştir (Jackson, 2007b, s. 353). Ancak bu durum, alana ilişkin teorik zayıflıklara, epistemolojik kısırlığa ve politik önyargılardan kaynaklanan normatif problemlere yol açmıştır (Gunning, 2007, s. 363). Bu kavrayış, terörizm kavramına da önemli ölçüde tesir etmiştir. Nitekim terim ya iktidarların muhalifleri şeytanlaştırmasına yönelik ahlaki bir araç ya da devlet şiddetinin meşrulaştırılması için devlet dışı aktörlere yönelik aşağılayıcı bir etiket olarak kullanılmıştır. Böylece terörizm araştırmaları, radikal örgütler ve bireyler ile devletler arasındaki dikotomi üzerinden tartışılmış ve terörizm fenomeninin aslında nasıl mümkün hale geldiği gibi meseleler ikincil sorunlar olarak görülmüştür (Richmond ve Franks, 2009, s. 203).

Özetle terörizm çalışmaları ulusal kurtuluş mücadeleleri, ayaklanmalar, devrimci sol eylemler gibi belirli siyasal şiddet biçimlerinin bir kavram potası içinde toplanarak problem nesnesi biçimine getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu problemleştirme süreci, politik şiddeti mevcut statükoya yönelik bir tehdit olarak inşa eden, güvenlik ve politika elitleriyle uyumlu bir terörizm uzmanlığının doğuşuna yol açmıştır (Gunning, 2007; Beyribey, 2021). Ana akım yaklaşımları yayan ve meşrulaştıran terörizm uzmanları ise disiplini yaygın bir ortodoksiye mahkûm etmişlerdir.

2. ELEŞTİREL TERÖRİZM ÇALIŞMALARININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GENEL YAKLAŞIMLARI

Terörizm disiplinin ortaya çıkışından itibaren alanın geniş ölçüde hapsoldüğü yönetsel kısırlık, devlet merkezilik, tarih dışılık, problem çözücü yaklaşım gibi “ortodoksi” ile betimlenen duruşu (Beyribey, 2021, s. 80) 2000’li yıllara kadar sürmüştür. Geleneksel terörizm çalışmalarının etkisindeki, belirli bir statükoyu sürdürmeye yönelik bu yaklaşıma (Toros ve Gunning, 2009, s. 91) tepki olarak doğan ve gelişen ETC, devlet dışındaki diğer referansların güvenliğini esas alan ve terörizmle mücadelede ortaya çıkan hatalara, mağduriyetlere kulak veren, metodolojik çoğulculuğu benimsemiş alternatif bir araştırma programıdır. Bu bakımdan terörizm çalışmalarının geleneksel yaklaşımlarla yürütüldüğü yolları vurgulamak, ETC’nin araştırma gündemi içerisinde en çok önem verdiği konulardan biri olmuştur. Başka bir ifadeyle terörizmle ilgili eleştirel çalışmaları bu gündem etrafında birbirine bağlayan tema, geleneksel terörizm literatüründeki sorunlu noktaları keşfetmeye yönelik ortak bir çabadır (Jarvis, 2016, ss. 71-73).

ETC’nin “eleştireliliği” ise terörizm bilgisinin verili olarak kabul edilmediği; hâkim yapılara şüpheyle yaklaşıldığı ve meşruluğunun sorgulandığı özdüşünümsel bir epistemolojiye denk düşmektedir (Michel ve Richards, 2009, s. 403). Yani sınırlı araştırma yöntemleri ve ikincil kaynaklara aşırı bağlı kalmanın yarattığı metodolojik ve analitik zayıflıklardan doğan siyasi önyargıları, normatif sorunları ve genel geçer doğruları yerinden etme fikri, ETC’nin geleneksel terörizm araştırmalarına vereceği yanıtı belirlemiştir (Gunning, 2007). Bu bakımdan ETC literatürü, terörizm araştırmalarının ortodoksisini ve bu ortodokside üretilen bilgiyi tenkit etmeyi odak noktası haline getirmiş, böylece disiplini geliştirme ve ona yeni bir alan açma kaygısını gütmüştür (Fitzgerald, 2016). Dolayısıyla terörizm bilgisine yönelik şüpheli ve sorgulayıcı bir eğilimi temel alan ETC, literatürde hâkim olmuş baskın anlatılara bir meydan okuma iddiasını temel alır (Lindahl, 2016, s. 465).

ETC’ye göre geleneksel terörizm araştırmaları, politik şiddetin sadece devlet dışı aktörlere özgü bir eylem olduğunu, bütün ayaklanmacı şiddet hareketlerinin terörizm olarak mahkûm edilmesi gerektiğini, terör eylemlerinin yalnızca ülkenin iç siyasi koşullarıyla ilişkili olduğunu, terör eylemlerinin amacının sadece korku ve kaos yaratmak olduğunu, terörist

olarak etiketlenenlerin “deli”, “irrasyonel”, “sapkın” ve “suçlu” kişiler olduğunu savunan belirli bir ortodoksiye dayalı terörizm çerçevesi çizmişlerdir. (Stohl, 2008, s. 7). Dolayısıyla ETC'nin erken dönem literatürü, ana akım çalışmalarda tespit edilen bu ortodoksiyi hedef alarak genişlemiştir.

ETÇ etrafında 2000'li yılların ortalarından itibaren oluşan yayın faaliyeti, terörizm çalışmalarının kalitesi ve odak noktasından endişe duyan müteakip akademisyenler için de bir dayanak teşkil etmiştir. Eleştirel epistemolojiye bağlı bu araştırmacılar, bilhassa 11 Eylül saldırılarından sonra disiplinde beliren “eleştirel dönüş”ten önemli ölçüde ilham almıştır (Baker-Bell, 2018, s. 28). Jackson (2009b, s. 67)'a göre terörizm çalışmalarındaki bu eleştirel dönüşe duyulan ihtiyacın gerekçesi, alanda verili olarak kabul edilenlerin ekseriyetinin siyasi önyargılardan oluşan tartışmalı bilgilerle inşa edilmesidir. Bu bilgiler, akademik çalışmalar ve bunların yönlendireceği siyasalar ve kamusal tartışma için son derece zayıf bir temel sağlamaktadır. Dahası üretilen terörizm bilgisine yönelik ön yargılar, iktidarların ve elitlerin siyasi ajandaları ve projeleri için bir dayanak noktasıdır. İşte bu yüzden müteakip araştırmalar için disiplini canlandırıcı bir tenkit sürecine acil bir ihtiyaç doğmuştur.

Teorik açıdan ise ETC, terörizm araştırmalarında farklı post-pozitivist kuramları içeren geniş bir eleştirel şemsiye olarak tanımlanabilecek bir araştırma gündemidir (Baker-Bell, 2018; Heath-Kelly, 2010). Bu eleştirel şemsiye altındaki perspektifler, ETC'ye belirli biçimlerde tesir etmiştir (Toros ve Gunning, 2009, ss. 87-88). Böylesi bir kuramsal çoğulculuk, terörizm araştırmalarında farklı seslerin temsil edilmesini sağlayarak, terörizm bilginin zenginleşmesi için geniş bir bakış açısı sağlamaktadır (Jackson, Breen-Smyth ve Gunning, 2009, s. 216). Dolayısıyla ETC'nin bu çok yönlülüğü sayesinde terörizm araştırmalarına temel teşkil eden siyasal kavramına ilişkin daha ayrıntılı bir bakış elde etmek mümkün hale gelmiştir.

ETÇ'nin ortaya çıkışına tesir eden en önemli tarihsel olay ise 11 Eylül 2001 terör saldırıdır. Bu saldırılar neticesinde, terörizm ve güvenlik araştırmalarını büyük ölçüde güvenlikçi ve terörizmle mücadele odaklı yaklaşımlara hapseden ve devlet dışı aktörlere yönelik birbirini tekrar eden yayınlarda adeta bir patlama olduğu gözlemlenmektedir. Bu dönemde sık sık hükümet kuruluşlarının raporlarına, medya analizlerine ve ortodoks görüşleri sürdüren bir uzman grubunun kaynaklarına atıfta bulunan ana akım

çalışmalar, nicel olarak genişleyen fakat entelektüel açıdan sığığa mahkûm olan bir literatür oluşturmuştur. Bu yönüyle terörizm disiplini, aslında çoğu araştırmacının eleştirel gözle sorgulamadığı bir alan olma yoluna girmiştir (Ranstorp, 2009, s. 14). Dahası, metodolojik olarak betimsel çalışmaların artışı, kuramsallaştırmanın ikinci plana atılması gibi sorunlar, alanın giderek literatür taramasına dönüşmesi tehlikesini ortaya çıkarmıştır (Gunning, 2007, s. 363). Bununla birlikte geleneksel araştırmalarda karşılaşılan ve çoğu kez ikincil kaynaklara yönelme kolaylığına dayanan görgül araştırma eksikliği (Jarvis, 2016, s. 71), terörizm çalışmalarının giderek yöntemsel olarak hızlı, ucuz ancak beslenme bakımından sağlıklı olarak nitelenen bir “fast food” alışkanlığı ile tanımlanmasına neden olmuştur. Yöntem ve analiz düzeylerindeki bu sınırlılık, her ne kadar disiplinin üretken olduğu izlenimini doğursa da gelişme konusunda bodur kalmasına sebep olmaktadır (Silke, 2001, ss. 5-12).

Bu nedenlerle, disiplinin kuruluşundan günümüze kadarki yönelimlerine ilişkin olarak önceki başlıkta da sıralanan bir dizi yöntemsel ve epistemolojik kısırlıktan rahatsızlık duyan ETÇ, terörizm çalışmalarının yolculuğunda bir “makas değişimine” ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Bunun için ETÇ, her şeyden önce kendisinden önce terörizm üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğunu “geleneksel ve ana akım” olarak tanımlamıştır. Böylece araştırma gündeminin ortaya çıkış gerekçesini bu “eleştiri” üzerinden inşa etmiştir (Kaya, 2010, 25). Terörizm çalışmalarının disiplinler arası ve kuramsal bakımdan noksanlıklarına dikkat çeken ETÇ, antropolojiden siyaset bilimine, barış araştırmalarından psikolojiye kadar pek çok perspektifin terörizme yönelik görüşlerini alana taşımış (Breen-Smyth vd., 2008; Jackson vd., 2011) ve post-pozitivist şemsiye altındaki teorilerin bilgi edinme yöntemlerinden istifade etmiştir (Jackson, Breen-Smyth ve Gunning, 2009, s. 222).

ETÇ'nin ortaya çıkışına etki eden bir diğer fikir, güvenliğin referans nesnesi olarak devletin sürekli olarak öne çıkarılmasını sorgulamaktır. Bu sorgulama aslında “kimin güvenli hale getirildiğine” yönelik sorularla birlikte geleneksel güvenlik anlayışını istikrarsızlaştırır. Böylece güvenliğin referans nesnesini birey, topluluklar, cinsiyet ve ırk kategorilerine doğru kaydırır (Stump ve Dixit, 2013, s. 20, 21). Çünkü devlet, çoğu kez sorunların çözümü olduğu kadar nedeni de olabilmektedir. O halde araştırmacının görevi insan güvenliği odaklı olmalıdır. Güvenliğin odağını devletten insana

yöneltmenin en verimli yolu ise onu özgürleşme ile betimlemektir (Wæver, 2004, s. 6). Güvenliği özgürleşme ile eş tutmak, Galler Okulu'nun merkezi argümanlarından biridir (McDonald, 2007, s. 253). Haddizatında ETC'nin Galler Okulu'ndan miras edindiği en önemli vaadi de “özgürleşme”dir. Bilindiği gibi özgürleşme, insanoğlunun kendisini kısıtlayan her türlü baskıcı pratikten azat olmasıdır (Booth, 1991, s. 319). Böylesi bir özgürleşme anlatısını ödünç alan ETC, terör şiddeti ve terörle mücadele adı altında yapılan şiddet biçimlerinden insanları kurtarmayı araştırma ufku olarak belirlemiştir (Toros, 2016, s. 170).

Dolayısıyla terörizm şiddetini insanoğlunu baskılayan uygulamalardan biri olarak gören ETC (Jackson, Breen-Smyth ve Gunning, 2009, s. 224), terörizmle mücadelede özgürleştirici bir perspektifi benimsemiştir. Bu yaklaşım, insan haklarını zedeleyen uygulamalar karşısında normatif bir söylem geliştirmeyi taahhüt eder (Lindahl, 2017, s. 526). Özgürleşme bu noktada hem terörizmden hem de terörizmle mücadeledeki hatalardan zarar görmüş, susturulmuş, marjinalleştirilmiş birey ve topluluklara yönelik bir projedir. Dolayısıyla böylesi bir çaba, güvenlik siyasetinin odak noktasını devletten çok, en fazla risk altında ve sesleri en az duyulan kitlelere doğru kaydırır (Michel ve Richards, 2009; McDonald, 2007). Bir başka deyişle terörizmden kimin korunması üzerine bir sorgulama getirmek söz konusu özgürleşme yaklaşımının amacıdır (Stump ve Dixit, 2013, s. 19).

ETC'nin ortaya çıkışını teşvik eden bir diğer motivasyon, terörizm söylemini kuşatan ideolojik ve kültürel önyargılardan duyulan rahatsızlığı dile getirmek adına söylemsel uygulamaların soykütükçü bir yöntemle yapı sökümü uğratılması girişimidir. Bu bakımdan ETC, Batı toplumlarında terörizmin hegemon söyleminin kökenlerini ve evrimini inceleyerek, bu söylemler içindeki sessizlikler ve ihmaller ile bunların neden olduğu ideolojik sonuçların izini sürmekle işe başlamıştır. Böylece söylemsel uygulamalar ile terörizmle mücadelenin birlikte oluşturulduğu ve pekiştirildiği yolları araştırmak, disiplinin başlıca gündemleri arasında yerini almıştır. ETC, devlet ve egemenlik gibi terörizm araştırmalarının dayandığı söylem alanlarını ve uygulamalarını ortaya çıkarırken, bunların kültürel, politik, akademik, bürokratik ve hukuk alanlarına yansıma biçimlerini de araştırmayı görev edinmiştir. Dahası terörizm söyleminin popüler kültürde nasıl inşa edildiğini ve bu söylemin olumsuz bir kimlik göstergesi olarak

nasıl işlerlik kazandığını keşfetmek için araştırmacılara yeni yöntemler teklif etmiştir (Jackson, Breen-Smyth ve Gunning, 2009).

ETÇ ayrıca, terörizm kavramının politik olarak inşa edilmiş belirli bilgi biçimlerine dayanan tabiatını keşfetmeyi de görev edinmiştir. Böylece terörist olarak etiketlenen aktör ve örgütlerin tarih boyunca ortaya çıkış süreçlerini ve bu etiketlemelerin sosyal sonuçlarına işaret etmek ETÇ'nin temel misyonu olmuştur (Jackson vd., 2011, s. 203). Dolayısıyla ETÇ perspektifinden kavramlara şüpheyle yaklaşmak, tarihselleştirmek ve yapı bozuma uğratmak aynı zamanda bu kavramların hangi çıkarlara hizmet ettiğini ortaya çıkarmaya yarayan eleştirel bir tavidir (Toros ve Gunning, 2009, ss. 90-93). Bir başka ifadeyle ETÇ, terörizmi çerçeveleyen hegemon söylemlerin etkilerini ortaya koyma çabasındır. Bu nedenle terörizmi söylemsel olarak gören ETÇ, dil ve retoriğe vurgu yapar (Holland, 2016, ss. 427-432). Bu noktada “terörist” ve “terörizm” gibi nesnel kategoriler sanılan kavramların yapı sökülmesi, şiddetin siyasetine odaklanmak için başvuru alan elverişli bir metottur (Heath-Kelly, 2016, s. 137). Dolayısıyla ETÇ açısından terörist etiketinin kullanımı, güçlü bir siyasi tercih olarak tanımlanabilir. Zira diğerini “düşman” veya “terörist” olarak tanımlamak, çatışmayla ilgili farklı politika ve uygulamalara yol açmaktadır (Barrinha, 2011, s. 165). Bunun için ETÇ, baskın terörizm anlayışının mevcut siyasi yapıda, akademide ya da daha geniş kültürdeki durumunu, iktidarın söylemleriyle ilişkilendirmekte, bu kavramın hangi kamusal politikalar için inşa edildiğini göstermek adına yapı sökülme bir sorgulamayı teklif etmektedir (Jackson, 2010, s. 127). Böylece terörizm kavramının belirli aktörleri gayri meşrulaştırmak, politika hedeflerine ulaşmak ve uluslararası sistemde iş başında olan çıkarları gizlemek için kullanılan bir söylem olduğunu ortaya koymaktadır (Heath-Kelly, 2016, s. 137).

ETÇ, terörizm kavramı üzerinde başlattığı sorgulamanın yanı sıra terörün faili olarak daima devlet dışı aktörlerin adres gösterilmesine yönelik genel geçer bilgiyi de tartışmaya açar. Bu noktada ETÇ'nin tartışmaya açtığı bir diğer mesele, tarih boyunca devlet dışı aktörlerin eylemlerinden daha fazla ölüme yol açsa da devlet terörü konusunun disiplinde çok az ilgi gören bir araştırma konusu olmasıdır. ETÇ'ye göre literatürde devlet terörizmine yönelik araştırmalar, çoğu zaman totaliter rejimlerle sınırlı olarak ele alınmış ve liberal demokrasilerin bu olguyla anılmaması için özel bir çaba sarf edilmiştir (Blakeley ve Raphael, 2016; Blakeley, 2007; Blakeley, 2012).

Örneğin Laqueur (1999, ss. 156-183), devlet terörizmini yalnızca Sovyetler, Nazi Almanya'sı, Doğu Almanya, Kaddafi, Saddam Hüseyin'in Irak'ı, Suriye, Kuzey Kore ve İran gibi Batı dışı dünya ile ilişkilendirmiştir. ETÇ perspektifinden bakıldığında şüphesiz ki Stalin, Hitler ya da Pol Pot rejimleri, büyük ölçekli devlet şiddetinden sorumludur ancak Batılı devletlerin de sömürge döneminden günümüze devlet terörü biçimlerini uyguladığı hatırlanmalıdır. Nitekim kolonilerdeki bağımsızlık hareketlerini engellemeye yönelik sert tedbirler, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman sivil yerleşimlerin havadan bombalanması, Soğuk Savaş'ta Latin Amerika'nın ulusal güvenlik devletlerinin ABD desteğiyle gerçekleştirdikleri işkence ve ortadan kaldırma uygulamaları bunlardan sadece bazılarıdır (Blakeley ve Raphael, 2016, s. 340). Buradan hareketle ETÇ, devlet dışı şiddete aşırı biçimde odaklanarak devlet terörizmi konusunda ortaya çıkan araştırma eksikliğini doldurma iddiasındadır (Jackson, 2008).

ETÇ'nin çıkış noktalarından bir diğeri, terörizmle mücadelenin bizatihi terörizmin tırmanması ve devamlılığına ne ölçüde sebebiyet verdiğini araştırma merakıdır (Zulaika, 2012, s. 51). ETÇ'nin bu konudaki katkısı, terörle mücadele politikalarını ve pratiklerini eleştirel bir sorgulamaya açmasıdır (Jarvis, 2016, s. 75). Bu noktada ETÇ, ana akım çalışmaların terörizmle mücadele konusuna yaklaşımının epistemolojik bir kriz içerisinde olduğuna yönelik bir tartışma başlatmıştır (Jackson, 2015, s. 33). Bu tartışmayı 11 Eylül'den sonra ilan edilen "Teröre Karşı Savaş" üzerinden genişleten araştırmacılar, ana akım yaklaşımların terörizmle mücadele politikalarını etkilediği ve yönlendirdiğini öne sürmüştür (Jackson vd., 2011, s. 17). Özellikle işkence ve hedefli suikastlar gibi terörizmle mücadelede ters sonuçlar doğuran hatalı uygulamalara odaklanan ETÇ (Lindahl, 2016, s. 454), bir yandan da Teröre Karşı Savaş'ın gündelik hayat ve toplumlar üzerindeki tesirlerini ortaya koymaya çalışır (Jarvis, 2016, s. 75).

ETÇ'nin bir diğer önemli katkısı toplumsal cinsiyet olgusunu terörizm çalışmalarına taşımaktır. Bunun için araştırmacılar erkekleştirilmiş, Batı odaklı ve oryantalize birtakım bilgi biçimlerini, terörizm ve terörizmle mücadelenin söylemsel inşalarında aramaktadır (Holland, 2016, s. 432; Jackson, Breen-Smyth ve Gunning, 2009, s. 225). Bir diğer katkı, terörizm ile medya ve kültürel çalışmaları bir araya getirme çabasıdır. Başta terörizm bilgisinin popüler kültüre yansımaları olmak üzere, devletlerin belirli terörle

mücadele uygulamalarını bu alanda nasıl meşrulaştırdığı üzerine genişleyen bir eleştirel literatür teşvik edilir. Özet olarak ETC, eleştirel güvenlik çalışmaları ve diğer post-pozitivist kuramların sağladığı geniş bir perspektiften terörizm üzerine oluşmuş hegemon bilgi biçimleri ve pratikleri eleştirmeye dayanan sorgulayıcı bir araştırma gündemi olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

3. ELEŞTİREL TERÖRİZM ÇALIŞMALARININ GELENEKSEL TERÖRİZM ÇALIŞMALARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

ETÇ geleneksel terörizm araştırmalarını, terörizm bilgisine yönelik kullandıkları yöntem ve kuramlardaki sınırlılık, devleti verili ve merkezi bir fenomen olarak gören ontolojileri, araştırmacıların devlet müesseseleri ile uyumlu bir gündemde buluşmaları ve konuya “problem çözücü” perspektiften yaklaşımları olarak dört ana başlık altında eleştirmektedir (Jackson, 2007a; Sluka, 2008; Jackson vd., 2011).

Haddizatında geleneksel terörizm araştırmalarının birçoğu verilerini istihbarat kurumlarına, medyaya ve hükümet açıklamalarına -dolayısıyla ikincil kaynaklara- dayandırmaktadır (Jackson, 2009, s. 71). Bu görgül araştırma eksiliği, alanı genel geçer ön kabullerin tekrarına yol açan yöntemsel bir sınırlılığa mahkûm etmiştir (Jarvis, 2016, s. 71). Sonuçta geleneksel terörizm araştırmalarının güvenilirliği ve kalitesi hakkında şüpheler oluşmasına yol açan bu durum, ilgili literatürün anlatı temelli, birbirini teyit eden bir alan yazın taramasına dönüşmesine neden olmaktadır (Gunning, 2007; Jackson, Breen-Smyth ve Gunning, 2009; Weinberg ve Eubank, 2008). Şüphesiz terörizm çalışmalarında sahaya inerek çalışma yapmak ve birincil verilere erişmenin birtakım güçlükleri vardır. Bu güçlükler, örgüt üyelerinin vereceği bilgilerin subjektifliği, araştırmacının şahsi güvenliğine yönelik endişeler, teröristlerle diyalog kurmanın hem akademi hem de güvenlik bürokrasisi tarafından hoş karşılanmaması vs. olarak sıralanabilir (Beyribey, 2021; Breen-Smyth, 2009). Ancak araştırmacıların ikincil kaynaklardan topladıkları veriler terör örgütlerinin yapısı, örgütlenmesi, amaçları veya şiddete başvuru gerekçeleri hakkında çarpıcı sonuçlar doğurabilmektedir.

Geleneksel terörizm araştırmalarında var olan bu yöntemsel sınırlılıklar, araştırmacıların bağımsız bir araştırma süreci yönetememesine de neden olmaktadır. Zira saha araştırması, katılımcı gözlem ve mülakat tekniklerine olan ilgi ve teşviklerdeki ön yargı, uzmanları devletten gelen

verileri kullanmakla yetinen operasyonel bir pozisyona yöneltmektedir. Alanın veri toplama açısından resmi bilgi ve belgelere aşırı bağımlı hale gelişi ise disiplinin kuruluş döneminden günümüze devam eden bir sorundur. Nitekim ETÇ'ye göre Soğuk Savaş koşulları altında doğan terörizm çalışmaları, Batılı siyasi hegemonyanın normatif değerleri ve politika öncelikleri doğrultusunda bilgi üretmeyi kendisine görev edinmiştir. Politika ve akademi arasında sınırları belirlenmiş dar bir çevrede üretilen bu bilginin dünyanın geri kalanına aktarılması ise belirli çıkarlara ve amaçlara yönelik stratejik bir girişimin parçasını oluşturmaktadır (Timur, 2015, s. 36). Bu noktada ETÇ tarafından terörizme yönelik geleneksel yaklaşımlara yöneltilen bir diğer eleştiri, terörizm politikalarına yol gösteren, hegemon bilgileri inşa eden ve dağıtan, devletle ittifak içerisindeki yerleşik bir epistemik uzman grubu üzerinedir (Jackson, 2009, ss. 66-81). Bu uzmanlar, belirli finansal ve sosyal statü çıkarları nedeniyle, hükümet organları veya onların güdümündeki düşünce kuruluşlarının politika ve gündemlerine yönelik eleştirel bir mesafeden oldukça yoksundur (Jarvis, 2016, s. 72). Dolayısıyla devletten edindikleri verileri devlet merkezli bir perspektiften, devlet finansmanı ile işleyip tahlil etmekte, böylece onun beklentileri ve çıkarlarıyla uyumlu bir terörizm bilgisi inşa etmektedir (Beyribey, 2021, s. 74). Dolayısıyla resmi kaynaklardan elde edilen verilere yönelik bu eleştirel mesafenin yokluğu, geleneksel araştırmaların iktidar çıkarlarıyla paralel yürüyen söylemler üretmesine yol açmıştır. Zira çoğu kez iktidarlar, muhalifleri depolitize etmek için bilinçli ve kasıtlı olarak belirli bir çerçevedeki bilgiyi üretirler. Araştırmacıların sorgulamadan kabul ettiği bu verilerin ise terörizm bilgisi açısından ciddi çarpıtıcı sonuçlar doğurduğu vurgulanmalıdır (Jackson, Breen-Smyth ve Gunning, 2009, s. 218).

Buradan hareketle ETÇ'nin bir diğer eleştirisi, geleneksel araştırmalarda yaygın bir şekilde görülen devlet merkezliktir. ETÇ, salt devlet güvenliğine odaklanmak için onu verili ve doğal bir varlık olarak gören geleneksel yaklaşımların tutumuna karşı çıkmıştır (Toros ve Gunning, 2009, s. 94). ETÇ'ye göre disiplinin kuruluşu ve gelişimi, ayaklanmalarla mücadele ve ulusal güvenlik çalışmalarının etkisinde çizilmiş bir yol izlediğinden dolayı, devlet güvenliğine aşırı odaklanılmanın bir sonucu olarak terör kavramı sadece devlet dışı aktörlerin kullandığı gayri meşru bir şiddet biçimi olarak görülmüştür (Jackson, 2007c, s. 244-246). Nitekim disiplinin öncüleri dâhil birçok araştırmacı, şiddetin karakterini aktörün doğasının tayin ettiği ön kabulü üzerine kurgulanan, aktör temelli bir

terörizm tanımında birleşir (Jackson, 2009, s. 70). Ancak terörizmi sadece devlet dışı bir şiddet türü olarak betimlemek, güvenliğin referans nesnesini devletle eşitlemek anlamına gelir. Bunun sonucunda terörizmle mücadele, devletin bekası ile eşdeğer bir pozisyona oturur. Bu, güvenliği fetişleştirerek, devlet dışı aktörlerin şikâyetlerini dinlemek yerine yalnızca sorunları ortada kaldırmaya dayalı bir terörizm yaklaşımına da neden olur (Beyribey, 2021, s. 74). Ayrıca bu anlayış, yukarıdan aşağıya yönelik şiddet biçimlerini de dikkate almadığından, devlet terörizmini çoğu zaman bir terörizm biçimi olarak telakki etmez. Hatta şiddet, sadece “belirli devletlerin” tekelinde meşruluk kazanacağı için, liberal Batılı demokrasilerin eylemleri terörizm sayılmaz (Blakeley, 2008; Jackson, 2009; Blakeley, 2010).

Bir diğer eleştiri, terörizm meselesine yönelik problem çözücü yaklaşımdır. Geleneksel terörizm araştırmalarına hâkim olan bu yaklaşımda “problem” terörizm ise “problemi çözen” devlettir (Stump ve Dixit, 2013, s. 16). Robert Cox (1981), problem çözücü yaklaşımı, geleneksel teorinin pozitivist yöntemlerine atıfla, toplumsal ve iktidar ilişkilerine yönelik genel geçer doğrular üretmek ve böylece statükoyu sürdürmek için tarih dışı ve nesnelci bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Bu bakımdan teorinin her zaman birileri ve bir amaç için olduğundan hareketle, terörizm araştırmalarına hâkim olan problem çözme yaklaşımını, terörizmle mücadelede karar alıcıların gündemleri için uyarlanmış pratiklerin önceliklendirilmesi ve güvenikleştirme süreçleri olarak tanımlamak mümkündür (Jackson, Breen-Smyth ve Gunning, 2009, s. 221). Devlet içinde ya da uluslararası toplumda ortaya çıkan sorunlara kısa vadede pratik çözümler bulmak için güvenlik kurumlarına yol göstermeye dayanan bu yaklaşım (Gunning, 2007, s. 374), işleyen bir düzendeki pürüzleri yok etmeye yönelik statükocu bir tavidir. Dolayısıyla bu yaklaşımın sosyal ve politik düzeni sürdürmeye yönelik muhafazakâr bir yönü vardır (Cox, 1981, s. 130).

Problem çözme yaklaşımını benimseyen geleneksel terörizm araştırmaları, insan eylemlerinde gözlemlenebilir birtakım düzenliliklerin olduğuna yönelik pozitivist bir yasa mantığı ile hareket eder. Bu mantık, farklı eylemlerin öne çıkan özelliklerini belirli bir terörizm anlatısı içerisine dâhil etmek için belirli düzenlilikleri ortak noktalarda buluşturan tümevarımcı bir kavrayıştır. Ancak ETÇ, terörizmin yorumlanmasında sosyal bağlamın da dikkate alınması gerektiğini öne sürer ve nesnelcilik iddialarını eleştirir. Zira olayların yorumlanması aslında nereden bakıldığına

içkin öznel bir yorumdur. Başka bir ifadeyle ne görmek istediğimiz, neyi görmezden geldiğimiz ve yorumlarımız, algı ve ideolojimizin de bir parçasıdır (Heath-Kelly, 2010; Toros ve Gunning, 2009; Jackson, Breen-Smyth ve Gunning, 2009). Dolayısıyla değer ve yargılardan bağımsız bir bilimsel süreç olamayacağı için pozitivist metotlarla yürütülen nesnel bir araştırma sürecinin tarafsız olamayacağı açıktır.

ETÇ’ye göre problem çözme yaklaşımı dünyayı keskin bir biçimde karşıtlıklara ayırmaya dayalı pozitivist ve nesnel bakışın ürünüdür. Dolayısıyla devlet her zaman meşru ve doğruyu temsil ederken onun karşısındaki devlet dışı aktörler daima gayri meşru ve kötüdür (Gunning, 2007, ss. 371-372). Bunun yanı sıra terörizm araştırmalarındaki problem çözücü yaklaşım, güvenliği toplumdan, bağlamdan, günlük yaşamdan ve politikadan kopararak tarih dışı hale getirmiştir (Richmond ve Franks, 2009, s. 214). Bu tarihsellik noksanlığı, örgütlerin ve şiddetin ortaya çıkışını mümkün hale getiren sosyo-politik bağlama çok az odaklanılmasının bir sonucudur. Nitekim 11 Eylül sonrası ana akım çalışmalar bunun tipik bir örneğidir (Weinberg ve Eubank, 2008, ss. 188-189). Dolayısıyla ana akım literatür, şiddetin ortaya çıkışı ve devamlılığına sebep olan sosyo-politik koşullara yani terörizmin sebeplerine odaklanmak yerine, terör örgütlerinin hedeflerine, taktiklerine ve stratejilerine öncelik veren sonuç odaklı bir araştırma programı benimsemiştir (Raphael, 2009, s. 60).

4. ELEŞTİREL TERÖRİZM ÇALIŞMALARININ TÜRKİYE’DEKİ TERÖRİZM ÇALIŞMALARINA TESİRLERİ

Makalenin bu bölümünde ETÇ’nin Türkiye’deki terörizm çalışmalarına¹⁰ olan etkilerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu maksatla, yerli literatürde terörizm üzerine yapılan lisansüstü tezler ve araştırma makalelerinden veri setleri oluşturulmuştur. Bu veri setlerine ilişkin olarak, çalışmanın kaleme alındığı tarih itibarıyla, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı’nın Türkiye’de erişime açık yüksek lisans ve doktora tezlerini içeren elektronik tez merkezinin internet sitesinde yapılan taramada,

¹⁰ Türkiye’deki terörizm çalışmalarının durumuna yönelik betimsel ve eleştirel iki analiz için bkz: Engin Avcı ve Cenker Korhan Demir, “Terörizm Çalışmaları: Türkiye’deki Araştırmalara İlişkin Betimsel Bir Analiz”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2017, 13(26): 1-44 ; Rasim Ö. Dönmez ve Kasım Timur, “An Evaluation of PhD Dissertations on Terrorism Studies in Turkey”, *Alternatif Politika*, 2017, 9(1): 131-141.

başlığında “terör” kelimesi barındıran tez sayısının 817 olduğu tespit edilmiştir. Çeşitli bilimsel disiplinlere yönelik yapılan bu çalışmalardan 692’sinin yüksek lisans 125’inin ise doktora seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan TÜBİTAK ULAKBİM sitesinde “terör” kelimesiyle yapılan genel bir aramada, başlığında bu kelimeyi barındıran 374 araştırma makalesi tespit edilmiştir (YÖK Tez Merkezi, 2021; ULAKBİM, 2021).

Çalışmanın en önemli sınırlılıklarından biri zaman kısıtlılığı olduğundan, terörizm çalışmalarına yönelik tek yazarlı ve derleme kitaplar örneklem dışı bırakılmıştır. Zira böylesi geniş bir örneklem, bir araştırma makalesinin iddialarını ve şekli sınırlılıkları aşacak boyuttadır. Örneklem içerisine dâhil edilen yüksek lisans ve doktora tezlerinin ise öncelikle geleneksel-eleştirel perspektif ayrımı dâhilinde tasnifleri yapılmıştır. Bu tasnif, çalışmaların “başlık”, “özet”, “içindekiler”, “giriş”, “kuramsal çerçeve”, “yöntem”, “sonuç” ve “kaynakça” bölümleri incelenerek gerçekleştirilmiştir. İncelenen makalelerdeki tasnifte ise benzer şekilde çalışmanın başlığı, “özet”, “giriş”, “teorik tartışma”, “sonuç” ve “kaynakça” bölümlerine odaklanılmıştır. Bu tür bir inceleme, söz konusu araştırmaların geleneksel terörizm çalışmaları ya da ETÇ cenahına dâhil edilmesi hususunda yazara genel bir fikir vermiştir. Böylece makalenin temel sorunsalı doğrultusunda ETÇ perspektifi dâhilinde değerlendirilmesi yapılacak çalışmaların okunması için ayrılacak zaman artırılmıştır.

ETÇ’nin Türkiye’deki terörizm araştırmalarına olan tesirlerini belirlemeye yönelik bulgulara ulaşmak amacıyla oluşturulan veri setlerinde yapılan bu tasnif ve incelemede, Türkiye’de terörizm konulu tezlerin giriş, kuramsal tartışma, literatür taraması ve yöntem bölümlerinde ETÇ’den bahseden, bu araştırma gündemini geleneksel terörizm araştırmalarıyla karşılaştırmalı olarak inceleyen ya da yaklaşımlarını vaka analizine uygulayan araştırma sayısının sadece sekiz olduğu tespit edilmiştir (YÖK Tez Merkezi, 2021). Bu çalışmalara ait bilgiler ve ETÇ’den etkilenme biçimleri Tablo.1’de gösterilmiştir.

Terörizm Çalışmalarında Eleştirel Bir Dönüş: Eleştirel Terörizm Çalışmaları ve Türkiye'deki Terörizm Çalışmalarına Yansımaları
Ömer ÇONA

Tablo 1. Eleştirel Terörizm Çalışmalarından Etkilenen Lisansüstü Tezlere Ait Bilgiler.

Yazar	Tezin Adı ve Türü	Hazırladığı Kurum ve Yıl	Eleştirel Terörizm Çalışmalarından Etkilendiği Yönler
Zeynep Kaya	Terörizmin Küreselleşmesi: El Kaide Örneği- Doktora Tezi	Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2010.	Çalışmanın kavramsal çerçevesinde ETC, ana akım terörizm çalışmalarına bir alternatif gündem olarak özet mahiyetinde tanıtılsa da, tezin genelinde yaklaşım olarak ana akım perspektif tercih edilmiştir.
Kasım Timur	Toplumsal Hareket Çalışmaları ve Siyasal Şiddet Analizi: Hamas Örneği- Yüksek Lisans Tezi.	Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.	ETC'nin perspektifini kuram ve uygulama bölümlerinde bütüncül bir şekilde temel alan ilk çalışmadır. Tezin giriş ve siyasal şiddet literatürüne ilişkin kavramsal yaklaşımlar bölümlerinde, ETC'nin epistemolojik ve ontolojik taahhütlerinden etraflı şekilde bahsedildiği ve vaka analizinin büyük ölçüde ETC'nin taahhütleri ile uyumlu olarak çözümlendiği tespit edilmiştir.
İzzet Koncagül	Terörizme Karşı Koyma Yöntemi Olarak Devlet Terörizmi ve Örnek Vakalar Üzerinden İncelenmesi- Yüksek Lisans Tezi.	Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2020.	Türkiye'deki terörizm çalışmalarında çoğunlukla ikinci plana atılan "devlet terörizmi" konusunu tartışılmış ve konuyla ilgili eleştirel akademisyenlerinin yayınlarına atıfta bulunulmuştur.
Reyhan Bulca	Post 9/11: Anti-İslam Discourse on Terrorism and its Implications on Counter-Terrorism- Yüksek Lisans Tezi	İstanbul Aydın Üniversitesi, 2020.	Tez, terörizmle mücadelede devlet merkezli söyleme, 11 Eylül sonrası Hollanda örneği üzerinden insan hakları temelli bir eleştiri getirmiştir. ETC'yi kavramsal çerçevesinde tanıtan ve vaka çalışmasına başarıyla uygulayan çalışmanın epistemolojik, ontolojik ve metodolojik açıdan söz konusu gündemle uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Terörizm Çalışmalarında Eleştirel Bir Dönüş: Eleştirel Terörizm Çalışmaları ve Türkiye'deki Terörizm Çalışmalarına Yansımaları
Ömer ÇONA

Ümmü Fatma Korkmaz	11 Eylül Saldırıları Sonrası Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikası- Yüksek Lisans Tezi.	Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.	Çalışmanın kuramsal çerçevesinde ETC'nin terörizm konusuna yönelik perspektifinden bahsedilse de çalışmanın bütünü incelendiğinde ana akım terörizm çalışmalarında yaygın olarak görülen "betimleyici" tutumdan kopulmadığı görülmektedir.
Kerem Aydemir	TBMM'de Bir Terör Örgütünün Metaforik Yeniden Kimliklendirilmesi- Yüksek Lisans Tezi.	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.	Tezin kuramsal tartışma bölümünde ETC'den çok kısa bir literatür taraması sunulmuştur. Çalışmada ETC'de oldukça rağbet gören metafor analizi yöntemine başvurularak terör örgütüne yönelik üretilen söylemlerin ne tür bir kimlik inşasına yol açtığı sorgulanmaya çalışılmıştır. Ancak tezin sonuç bölümünde yazarın, eleştirel ontolojik duruştan saptığı ve devlet merkezli terörizm çalışmalarının iddialarına dönüş yaptığı görülmektedir.
Tuncer Beyribey	Türkiye'de Terörle Mücadelenin Biyopolitikası ve Medikopolitik Metaforlar (1973-1991)- Doktora Tezi.	Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.	Tez, hem ETC'ye yönelik detaylı bir analiz ve kaynakça barındırması hem de uygulama bölümünde teori-pratik ilişkisini başarılı bir biçimde kurması bakımından önemli bir çalışmadır. ETC'nin ontolojik ve epistemolojik taahhütlerini tezin araştırma sorularına cevap bulmak adına başarıyla kullanan yazar, tezin bütününde devlet merkezli bir terörizm anlatısını reddederek ana akım yaklaşımlardan ayrı bir duruş sergilemiştir.
Kasım İleri	A Foucauldian Analysis of Barrack Obama's National Security and Counter-Terrorism Discourse- Yüksek Lisans Tezi.	Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.	Çalışma, terörle mücadele söylemine Foucaultcu bir söylem analizi yöntemiyle yaklaşarak, toplumdaki güvenlik normlarının inşasına ETC perspektifinden eğilmiştir.

Lisansüstü tez çalışmalarının yanı sıra süreli yayınlardaki terörizm ile ilgili çalışmalarda da ETCÇ perspektifini temel alan, bu araştırma gündemine eleştiriler getiren ya da bu yaklaşımı vakalara uygulayabilen akademik yayınların son derece sınırlı olduğu görülmektedir. (ULAKBİM, 2021). Yerli literatüre ilişkin yapılan taramada elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak, ETCÇ’den belirli ölçülerde etkilenen toplamda yedi adet araştırma makalesine ulaşılmış olup, söz konusu çalışmalara ait bilgiler Tablo.2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Türkçe Dizinde Taranan Araştırma Makaleleri İçerisinde Eleştirel Terörizm Çalışmalarından Etkilenen Çalışmalar.

Yazar	Makalenin Adı	Yayımlandığı Dergi ve Yılı	Eleştirel Terörizm Çalışmalarından Etkilendiği Yönler
Onur Ağkaya	Eski Terörizm, Yeni Terörizm: 9/11 ve Eskimeyen Terörizm Söylemi	Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018.	11 Eylül saldırıları sonrasında artan “yeni terörizm” söylemi sorunsallaştırılmış, söylemin yol açtığı terörizmle mücadele pratiklerinin belirli projeler için kullanışlı bir araç haline getirildiği Deleuze ve Guattari’nin dil ve söylem yaklaşımıyla tartışılmıştır. Makalenin bir diğer önemi, bilinçli şekilde Türk terörizm araştırmalarına bir ETCÇ perspektifi katkısı sunma iddiasını dile getirmesidir.
Onur Ağkaya	Yeni Terörizm Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri	Journal of International Social Research, 2017.	ETCÇ’ye doğrudan değinilmemişse de çalışmanın sonuç bölümünde, yeni terörizm söylemi üzerinden Türkiye’deki terörizm çalışmalarındaki eleştirel yaklaşım noksanlığına değinilmesi ve genel hatlarıyla yerli literatürdeki sorunlara vurgu yapılması dikkat çekicidir.
Marella Bodur Ün ve Kasım Timur	Kolektif Siyasal Şiddet ve İslami Toplumsal Hareket Analizi: Hamas Örneği	Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2016.	Çalışmanın giriş bölümünde, ana akım siyasal şiddet ve terörizm çalışmalarının eleştirel perspektiften bir değerlendirilmesi yapılmış ve ETCÇ’ye bağlı birçok akademisyenin terörizme yönelik görüşlerine atıfta bulunulmuştur.

Terörizm Çalışmalarında Eleştirel Bir Dönüş: Eleştirel Terörizm Çalışmaları ve Türkiye’deki Terörizm Çalışmalarına Yansımaları
Ömer ÇONA

Esra Çavuşoğlu	Assessing Terrorism as a Hegemonic Conception within the Context of Securitization	Orta Doğu Etütleri, 2020.	Çalışmanın her kadar ETÇ’yi kuramsal olarak dayanak almamış olsa da büyük ölçüde benzer bir perspektifi benimsediği tespit edilmiştir. Yazar, terörizm tanımının belirsiz ve istikrarsız doğası üzerinden hareket etmiş ve terörist etiketinin Orta Doğu’ya yönelik güvenleştirme politikaları bağlamında nasıl hegemon bir anlatı olarak araçsallaştırıldığını Filistin toplumu ve Müslüman kardeşler örnekleri üzerinden incelemiştir.
Mustafa Uluçakar ve Mert Demir	Bir Kuramsal Analiz: Çatışma ve Terör	Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 2021.	Terörizmi çatışma çözümü ve barış araştırmaları alanında geliştirilen teorik yaklaşımlar çerçevesinde analiz etmeyi amaçlayan ve büyük ölçüde ETÇ’nin araştırma gündemiyle benzer taahhütlerden hareket eden bir çalışmadır.
Münevver Cebeci	Defining the “New Terrorism”: Reconstruction of the Enemy in the Global Risk Society	Uluslararası İlişkiler, 2021.	Yeni terörizm kavramına için olan dostluk-düşmanlık dikotomisinin pozitivist bir kavrayış olduğunu eleştirel perspektiften değerlendiren çalışmanın, ETÇ’nin söylemsel yaklaşımlarıyla benzer bir noktada bulunduğu tespit edilmiştir
İzzet Koncağül	Terörizmin Unutulan Yüzü: Devlet Terörizmi	Savunma Bilimleri Dergisi, 2021.	ETÇ ile uyumlu olarak devlet terörizmi üzerine özellikle geleneksel terörizm araştırmalarında var olan boşluğun nedenlerine eğilen yazarın bu çalışmasında, pek çok ETÇ akademisyeninin eserlerine atıfta bulunulmuştur.

SONUÇ

Terörizmin akademik bir disiplin olarak icadı, 20.yy’ın ikinci yarısından itibaren gelişen ulusal kurtuluş hareketleri, ayaklanmalar, devrimci ideolojiler, etnik ve ayrılıkçı şiddet eylemlerine bir yanıt verme çabasından doğmuştur. Batı dünyasının ulus devleti temel alan, liberal uluslararası düzene yönelik varoluşsal bir tehdit olarak algıladığı belirli olayları “terörizm” olarak tanımlamasıyla birlikte ilerleyen terörizm çalışmalarında belirgin bir bilgi-iktidar ilişkisi hâkimdir. Bu ilişki devleti merkeze alan, dışlayıcı, muhalifleri bastırıcı, devlet dışı aktörleri gayri meşrulaştıran, sebeplerden çok sonuç odaklı bir terörizm bilgisi inşa etmiştir.

Terörizm çalışmalarında en başından itibaren pozitivist/problem çözücü ortodoks yaklaşımların hâkimiyeti son derece belirgindir.

Terörizme yönelik eleştirel yaklaşımlar her ne kadar yeni olmasa da, konuyla ilgili derli toplu bir araştırma gündemi ve yayın faaliyetinin oluşumu ancak 11 Eylül'den sonra disiplinin neredeyse tamamen ana akım yaklaşımlar tarafından ele geçirilmesinden duyulan rahatsızlıkla birlikte mümkün olmuştur. Bununla birlikte Avrupa'da son otuz yıldır güvenlik çalışmalarında ortaya çıkan genişleme ve derinleşmeye bağlı olarak yükselen eleştirel güvenlik çalışmaları, terörizm disiplinde eleştirel bir dönüşü mümkün kılacak akademik ve entelektüel birikimi sağlamıştır. Dahası teröre karşı küresel savaş gibi insan hakları ihlallerine ve devlet terörizmi biçimlerine varan terörle mücadele uygulamalarını meşrulaştıran epistemik yapıların varlığı, birçok araştırmacının disiplinin politika endişelerinden bağımsız bir yola sokulması gerektiğine kanaat getirmesine yol açmıştır. Bu tarihsel sekans, ETÇ'nin ortaya çıkışı ve araştırma gündeminin yaygınlık kazanmasına etki etmiştir.

ETÇ, geleneksel terörizm araştırmalarını epistemolojik, ontolojik ve metodolojik olarak eleştirmenin yanı sıra, terörizm çalışmalarında yaygın bir şekilde görülen sınırlılıkları ve noksanlıkları ortaya koymakla işe başlamıştır. Bir yandan da pratikte teröre karşı savaş özelinde, devletlerin terörle mücadelede yaptıkları hatalara değinen ETÇ, post-pozitivist yönelimli birçok akademisyenin katkılarıyla disiplinin yeni bir nefes almasında büyük katkı sağlamıştır. Lisansüstü eğitim programları, yıllık akademik toplantılar ve süreli yayınlarla genişleyen ETÇ, uluslararası güvenlik ve terörizm çalışmalarında giderek kabul gören etkili bir araştırma gündemi olma yolundadır.

Fakat ETÇ, Türkiye'de çok az tanınmakta ve sunduğu yaklaşımlar terörizm araştırmalarına sınırlı biçimde tatbik edilmektedir. Bunu vurgulamak için çalışmanın dördüncü bölümünde, Türkiye'deki terörizm araştırmalarına ETÇ'nin ne şekilde etki ettiğini ortaya koymak amaçlanmış, bu maksatla lisansüstü seviyedeki tezler ve Türkçe dizinde elektronik ortamda taranan dergilerde yayımlanmış araştırma makaleleri incelenmiştir. Bu inceleme, Türkiye'de terörizm üzerine yapılan çalışmaların önemli bir bölümünün ana akım yaklaşımların etkisinde üretildiğini göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, her ne kadar son yıllarda eleştirel perspektifli çalışmalarda bir artış olduğunu gösterse de çok az lisansüstü tez ve araştırma

makalesinin ETÇ'yi kuramsal olarak tanıttığını, dayanak aldığı, önde gelen isimlerine atıfta bulunduğunu ve çalışmalarının vaka incelemelerine uyarlayabildiğini göstermektedir. Ayrıca bu incelemede, bazı tezlerde ETÇ'den özet mahiyetinde bahsedildiği ya da teorisyenlerinden birkaçına atıfta bulunulduğu görülse de çalışmanın genelinde ana akım yaklaşımların taahhütlerinin sürdürüldüğü tespitinde bulunulmuştur.

Bu makalenin veri setleri, yerli yazındaki lisansüstü tezler ve araştırma makaleleriyle sınırlı olduğu için, Türkiye'deki terörizm çalışmalarına ETÇ'nin etkilerine yönelik daha kapsayıcı sonuçlar elde edilmesi, ancak terörizm konusunda yazılmış tek yazarlı ve derleme kitapların da incelenmesiyle mümkün olabilecektir.

Son olarak çalışma, Türkiye'de terörizm araştırmalarının kendine özgü, bağımsız bir disiplin olarak belirmesi sürecinde kuramsal çalışmaların çeşitlenmesi gerekliliğini ileri sürmektedir. Bunun için yazar, geleneksel yaklaşımlara alternatif bir araştırma gündemi olarak doğan ETÇ'nin görüşlerine akademik çalışmalarda daha çok yer verilmesini teklif etmektedir. Bu bağlamda yazar, Batı merkezli baskın terörizm bilgisinin kopyalanıp yeniden üretilme sürecinin kırılması amacıyla, lisansüstü seviyedeki ders müfredatlarında ETÇ yayınlarının okutulmasının, hazırlanacak tezlerde bu yaklaşımın akademik danışmanlar tarafından özendirilmesinin ve araştırmacıların yayın faaliyetlerinin teşvik edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağkaya, O. (2017). Yeni Terörizm Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (54): 211-216.
- Ağkaya, O. (2018). Eski Terörizm, Yeni Terörizm: 9/11 ve Eskimeyen Terörizm Söylemi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2): 275-298.
- Aydemir, K. (2021). TBMM'de Bir Terör Örgütünün Metaforik Yeniden Kimliklendirilmesi: FETÖ-PDY Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara.
- Baker-Bell, C. (2018). Is Critical Terrorism Studies a Useful Approach for the Study of Terrorism?, Jackson R. ve Pisou D. (Ed.) *Contemporary Debates on Terrorism* içinde, (ss. 28-32). Routledge.

- Barrinha, A. (2011). The Political Importance of Labelling: Terrorism and Turkey's Discourse on the PKK, *Critical Studies on Terrorism*, 4(2): 163-180.
- Baylis J., Smith, S. ve Owens, P. (2021). *Küreselleşen Dünya Siyaseti: Uluslararası İlişkilere Giriş*, (Yalçın H.B. vd., Çev.) Küre Yayınları.
- Beyribey, T. (2020). Medico-Political Metaphors of Counter-Terrorism: The Case of Turkey, *Critical Studies on Terrorism*, 13(3): 418-440.
- Beyribey, T. (2021). Türkiye'de Terörle Mücadelenin Biyopolitikası ve Mediko-Politik Metaforlar (1973-1991), (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Blakeley, R. (2007). Bringing the State Back into Terrorism Studies, *European Political Science*, 6(3): 228-235.
- Blakeley, R. (2008). The Elephant in the Room: A Response to John Morgan and Michael J. Boyle, *Critical Studies on Terrorism*, 1(2): 151-165.
- Blakeley, R. (2010). State Terrorism in the Social Sciences: Theories, Methods and Concepts", Jackson R., Murphy E. ve Poynting S. (Ed.) *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice* içinde, (ss.12-27). Routledge.
- Blakeley, R. (2012). State Violence as State Terrorism, Breen-Smyth M. (Ed.), *The Ashgate Research Companion to Political Violence* içinde, (ss. 63-78). Routledge.
- Blakeley, R. ve Raphael S. (2016). Rendition in the "War on Terror", Jackson R. (Ed.) *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies* içinde, (ss. 383-401). Routledge.
- Bonditti, P. (2017) Violence and Modern International: An Archaeology of Terrorism, Bonditti P., Bigo D. ve Gros F. (Ed.), *Foucault and Modern International* içinde, (ss. 155-173). Palgrave Macmillan.
- Booth, K. (1991). Security and Emancipation, *Review of International Studies*, (17): 313-326.
- Breen-Smyth, M. (2009). Subjectivities, 'Suspect Communities', Governments, and the Ethics of Research on 'Terrorism', Jackson R., Breen-Smyth, M. ve Gunning J. (Ed.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* içinde (ss. 194-215). Routledge.
- Breen-Smyth, M., Gunning J. ve Jackson, R. (2009). Introduction: The Case for Critical Terrorism Studies, Jackson R., Breen-Smyth, M. ve Gunning J (Ed.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* içinde (ss. 1-12). Routledge.

- Breen-Smyth, M., Gunning, J., Jackson, R., Kassimeris, G. ve Robinson, P., (2008). Critical Terrorism Studies—an introduction, *Critical Studies on Terrorism*, 1(1): 1-4.
- Bulca, R. (2020). Post 9/11: Anti-İslam Discourse on Terrorism and its Implications on Counter-Terrorism, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Burnett, J. ve Whyte D. (2005). Embedded Expertise and the New Terrorism, *Journal of Crime, Conflict and Media*, 1(4): 1-18.
- Cebeci, M. (2021). New Terrorism: Reconstruction of the Enemy in the Global Risk Society, *Uluslararası İlişkiler*, 8(32): 33-47.
- Chaliand, G. ve Blin A. (2016). *Terörizmin Tarihi Antikçağdan IŞİD'e*, Tanatar B. (Çev.). Nora Kitap.
- Cox, R. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2): 126-155.
- Çavuşoğlu, E. (2020). Assessing Terrorism as a Hegemonic Conception within the Context of Securitization, *Orta Doğu Etütleri*, 12: 349-368.
- Erlenbusch-Anderson, V. (2018). *Genealogies of Terrorism: Revolution, State Violence, Empire*, Columbia University Press.
- Fitzgerald, J. (2016). Critical Epistemologies of Terrorism, Jackson R. (Ed.) *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies* içinde, (ss.113-135). Routledge.
- George, A. (1999). Terörbilim Anabilim Dalı, *Terörizm Efsanesi* içinde, (ss. 105-140). Ayraç Yayınevi.
- Gunning, J. (2007). A Case for Critical Terrorism Studies?, *Government and Opposition*, 42(3):363-393.
- Heath-Kelly, C. (2010). Critical Terrorism Studies, Critical Theory and the ‘Naturalistic Fallacy’, *Security Dialogue*, 41(3): 235-254.
- Heath-Kelly, C. 2016). Poststructuralism and Constructivism, Jackson R. (Ed.), *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies* içinde, (ss. 136-159). Routledge.
- Herman E. S. ve Sullivan G. (1999). İdeoloji ve Kültür Endüstrisi Olarak Terörizm, *Terörizm Efsanesi* içinde, (ss. 49-104). Ayraç Yayınevi.
- Holland, J. (2016). The Language of Counter-terrorism, Jackson R. (Ed.), *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies* içinde, (ss. 426-448). Routledge.

- İleri, K. (2021). A Foucauldian Analysis Of Barack Obama's National Security and Counter-Terrorism Discourse, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Jackson, R. (2007a). Introduction: The Case for a Critical Terrorism Studies, *European Political Science*, 6(3): 1-25.
- Jackson, R. (2007b). Language, Policy and the Construction of a Torture Culture in the War on Terrorism, *Review of International Studies*, 33(3): 353-371
- Jackson, R. (2007c). The Core Commitments of Critical Terrorism Studies, *European Political Science*, 6(3): 244-251.
- Jackson, R. (2008). The Ghosts of State Terror: Knowledge, Politics and Terrorism Studies, *Critical Studies on Terrorism*, 1(3): 377-392.
- Jackson, R. (2009). Knowledge, Power and Politics in the Study of Political Terrorism, Jackson R., Breen-Smyth M. ve Gunning J. (Ed.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* içinde, (ss. 66-84). Routledge.
- Jackson, R. (2010). In Defence of 'Terrorism': Finding a Way Through a Forest of Misconceptions, *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 3(2): 116-130.
- Jackson, R. (2012). Unknown Knowns: The Subjugated Knowledge of Terrorism Studies, *Critical Studies on Terrorism*, 5(1): 11-29.
- Jackson, R. (2014). Terörizm Araştırmaları ve Akademi, (C. Aksan ve J. Bailes Haz.), *Güçlünün Silahı: Amerikan Devlet Terörü Üzerine Söyleşiler* içinde, (S. Arslanpay Çev.), (ss: 136-150), Metis.
- Jackson, R. (2015). The Epistemological Crisis of Counterterrorism, *Critical Studies on Terrorism*, 8(1): 33-54.
- Jackson, R., Breen-Smyth M. ve Gunning J. (2009). Critical Terrorism Studies: Framing a New Research Agenda, Jackson R., Breen-Smyth M. ve J. Gunning (Ed.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* içinde, (ss. 216-236). Routledge.
- Jackson, R. Jarvis L., Gunning J. ve Breen-Smyth, M. (2011). *Terrorism: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan.
- Jarvis, L. (2016). Critical Terrorism Studies After 9/11, Jackson R. (Ed.) *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies* içinde, (ss. 68-91) Routledge.
- Kaya, Z. (2010). Terörizmin Küreselleşmesi: El Kaide Örneği, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kara Harp Okulu, Ankara.

- Koncagül, İ. (2020). Terörizme Karşı Koyma Yöntemi Olarak Devlet Terörizmi ve Örnek Vakalar Üzerinden İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Milli Savunma Üniversitesi, Ankara.
- Koncagül, İ. (2021). Terörizmin Unutulan Yüzü: Devlet Terörizmi, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 39: 323-353.
- Korkmaz, Ü. F. (2021). 11 Eylül Saldırıları Sonrası Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikası, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Laqueur, W. (1999). *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, Oxford University Press.
- Laqueur, W. (2001). *A History of Terrorism*, Transaction.
- Lindahl, S. (2016). Critical Evaluation of Counterterrorism, Jackson R. (Ed.), *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies* içinde, (ss.214-224). Routledge.
- Lindahl, S. (2017). A CTS Model of Counter-terrorism, *Critical Studies on Terrorism*, 10(3): 523-541.
- Martin, G. (2017). Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar, İ. Çapcıoğlu ve B. Metin (Çev.) Adres Yayınları.
- McDonald, M. (2007). Emancipation and Critical Terrorism Studies, *European Political Science*, 6(3): 252-259.
- Ogunrotifa, A. B. (2012). Research on Terrorism: An Overview of Theoretical Perspectives, *Asian Journal of Research in Social Science & Humanities*, 2(9): 11-27.
- Ranstorp, M. (2009). Mapping Terrorism Studies After 9/11: An Academic Field of Old Problems and New Prospects, Jackson R., Breen-Smyth, M. ve Gunning J. (Ed.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* içinde (ss. 13-33) Routledge.
- Raphael, S. (2009). In the Service of Power: Terrorism Studies and US Intervention in the Global South, Jackson R., Breen-Smyth M. ve Gunning (Ed.) *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* içinde, (ss.49-65). Routledge.
- Richmond O. P. ve Franks J. (2009). The Impact of Orthodox Terrorism Discourses on the Liberal Peace: Internalisation, Resistance or Hybridisation?, *Critical Studies on Terrorism*, 2(2): 201-218.
- Scmid A. P. ve Jongman A. J. (1988). *Political Terrorism: A New Guide to Actors Authors, Concepts, Data Bases, Theories, & Literature*, Noth-Holland Publishing.

- Silke, A. (2001) The Devil You Know: Continuing Problems with Research on Terrorism, *Terrorism and Political Violence*, 13(4): 1-14.
- Silke, A. (2004). The Road Less Travelled: Recent Trends in Terrorism Research, Silke A. (Ed.), *Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures* içinde, (ss.186-213). Frank Cass.
- Sluka, J. (2008). Terrorism and Taboo: An Anthropological Perspective on Political Violence Against Civilians, *Critical Studies on Terrorism*, 1(2): 167-183.
- Stampnitzky, L. (2013). *Disciplining Terror: How Experts Invented "Terrorism"*, Cambridge University Press.
- Stohl, M. (2008). Old Myths, New Fantasies and the Enduring Realities of Terrorism, *Critical Studies on Terrorism*, 1(1): 5-16.
- Stump, J. L. ve Dixit, P. (2013). *Critical Terrorism Studies: An Introduction to Research Methods*, Routledge.
- Timur, K. (2015). Toplumsal Hareket Çalışmaları ve Siyasal Şiddet Analizi: Hamas Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Toros, H. (2016). Critical Theory and Terrorism Studies: Ethics and Emancipation, Jackson R. (Ed.), *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies* içinde, (ss. 70-79), Routledge.
- Toros, H. ve Gunning, J. (2009). Exploring a Critical Theory Approach to Terrorism Studies, Jackson R., Breen-Smyth M. ve Gunning J. (Ed.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* içinde (ss. 87-108) Routledge.
- Uluçakar, M. ve Demir, B. M. (2021). Bir Kuramsal Analiz: Çatışma ve Terör, *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(2): 354-377.
- Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi, Erişim Tarihi 10.11.2021, <https://www.ulakbim.gov.tr/yeniweb/ulakkesif/>
- Ün, M. B. ve Timur, K. (2016). Kolektif Siyasal Şiddet ve İslami Toplumsal Hareket Analizi: Hamas Örneği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2): 565-597.
- Wæver, O. (2004). Aberystwyth, Paris, Copenhagen: New 'Schools' in Security Theory and Their Origins between Core and Periphery, 45th Annual Conference of the International Studies Association.

- Weinberg, L. ve Eubank, W. (2008). Problems with the Critical Studies Approach to Study of Terrorism, *Critical Studies on Terrorism*, 1(2): 185-195.
- Wilkinson, P. (1974). *Political Terrorism*, The Macmillan Press.
- Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, Erişim Tarihi: 10.11.2021, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Zulaika, J. ve Douglass, W. (1996). *Terror and Taboo: The Follies, Fables, and Faces of Terrorism*, Routledge.
- Zulaika, J. (2012). Drones, Witches and Other Flying Objects: The Force of Fantasy in US Counterterrorism, *Critical Studies on Terrorism*, 5(1): 51-68